

red. Robert J. Woźniak

# **DOGMAT I METODA**

**Wprowadzenie do badań interdyscyplinarnych  
w teologii dogmatycznej**

# Spis treści

Wykaz skrótów 5

Czy możliwa jest niedogmatyczna dogmatyka? Wprowadzanie i zarys nowej perspektywy badawczej

## A. Teologiczna podstawa interdyscyplinarności dogmatyki

Dogmatyka w perspektywie interdyscyplinarnej. Prolegomena teoretyczno-metodologiczne 17

1. Ontologia wielościanu: interdyscyplinarność  
jako postulat najnowszego Magisterium Kościoła 18
2. Historyczne skostnienie wykładu dogmatyki 21
3. Dogmat a wiedza w ciągłości 26
4. Formalna infrastruktura dogmatu a interdyscyplinarność 37
5. Interpretacja aktualizująca jako zadanie dogmatyki w perspektywie interdyscyplinarnej 42
6. Dogmatyka i metody innych nauk teologicznych 45
7. Konkluzje 49

Ontologia trynitarna i epistemologiczne podstawy teologii dogmatycznej 51

1. Wstęp: aktualność starożytnego napięcia 51
2. Nauka i relacja: od metafizyki do teologii 53
3. Droga wschodnia: przyczynowość relacyjna 62
4. Droga zachodnia: dogmatyka relacyjna 71
5. Zakończenie: epistemologia trynitarna 79

## B. Metody hermeneutyki tekstów doktrynalnych

## w historii

### Sposoby rozumienia

#### soborowych formuł dogmatycznych

#### w chrześcijańskiej starożytności 83

Sobór Nicejski I 83

Sobór Konstantynopolitański I 85

Sobór Efeski z 431 roku 88

Sobór Chalcedoński 92

Sobór Konstantynopolitański II 93

Sobór Konstantynopolitański III 95

Sobór Nicejski II 96

Zakończenie 98

### Średniowieczne zasady interpretacji tekstów doktrynalnych 101

#### 1. W logice *translatio*: metodologiczne konsekwencje wczesnośredniowiecznej *auctoritas* 103

2. *Expositio reverentialis* czy zderzenia autorytetów? 105

3. Integracja hermeneutyczna 108

4. Czytanie „z” Kościołem i „w” Kościele 110

4.1. Teksty normatywne jako „fundament” 110

4.2. Teksty normatywne jako „zaczyn” 111

4.3. Teksty normatywne jako „kręgosłup” 112

5. *Ut canon dicit*: zasady lektury tekstów

Magisterium Kościoła według św. Tomasza 113

Wnioski 115

### Dojrzewanie teologii dogmatycznej w epoce nowożytnej 119

1. Dziedzictwo późnej scholastyki 120

2. Narodziny właściwej teologii dogmatycznej między XVI a XVIII wiekiem 125

2.1. Etap przygotowawczy do zakończenia Soboru Trydenckiego (1500–1570) 127

2.2. Etap rozwoju odrodzonej scholastyki do około 1660 roku 129

2.3. Etap pogłębienia historyczno-patrystycznego 132

2.4. Etap dekadencji scholastyki (ok. 1660–1760) 134

|                                               |     |
|-----------------------------------------------|-----|
| 2.5. Etap oświeceniowy                        | 135 |
| 3. Katolicka teologia dogmatyczna w XIX wieku | 137 |
| 3.1. Charakterystyka ogólna                   | 139 |
| 3.2. Nurty teologiczne i ich przedstawiciele  | 145 |
| 3.2.1. Teologia katolicka w Niemczech         | 146 |
| 3.2.2. Teologia katolicka we Włoszech         | 152 |
| 3.2.3. Teologia katolicka we Francji          | 154 |
| 3.2.4. Teologia katolicka w innych krajach    | 156 |
| 4. Zakończenie                                | 158 |

## C. Ekstra-interdyscyplinarność teologii dogmatycznej

|                                                       |     |
|-------------------------------------------------------|-----|
| Dogmatyka w kontekście nauk ścisłych                  | 165 |
| 1. Teologia a obraz świata                            | 166 |
| 2. Zagadnienia naukowe a kwestie dogmatyczne          | 171 |
| a) Stwórcze działanie Boga a teoria Wielkiego Wybuchu | 171 |
| b) Stwórcze działanie Boga a teoria ewolucji          | 173 |
| c) Zasada antropiczna                                 | 174 |
| d) Problem hominizacji                                | 175 |
| e) Ewolucja człowieka a grzech pierworodny            | 178 |
| f) Problem zła fizycznego                             | 179 |
| g) Boża wszechmoc a prawa przyrody                    | 180 |

### Hermeneutyka dogmatu.

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| Myślenie od samego początku (ἀρχή) i myślenie początku | 185 |
|--------------------------------------------------------|-----|

|                               |     |
|-------------------------------|-----|
| Od-nowa teologii dogmatycznej | 186 |
|-------------------------------|-----|

|                               |     |
|-------------------------------|-----|
| Język Jezusa – język teologii | 189 |
|-------------------------------|-----|

### Dogmat między starym i nowym:

|                          |     |
|--------------------------|-----|
| nowe tworzenie znaczenia | 190 |
|--------------------------|-----|

|                                                     |     |
|-----------------------------------------------------|-----|
| Nieskończoność wezwania i wyzwania do interpretacji | 195 |
|-----------------------------------------------------|-----|

|                                            |     |
|--------------------------------------------|-----|
| Wolność myślenia jako wolność dla myślenia | 197 |
|--------------------------------------------|-----|

|                   |     |
|-------------------|-----|
| Domostwo Tradycji | 198 |
|-------------------|-----|

### Pokora teologia dogmatycznego otwartość

|                                             |     |
|---------------------------------------------|-----|
| na nowe doświadczenia w zaufaniu i wolności | 202 |
|---------------------------------------------|-----|

## Metodologiczna odnowa dogmatyki: egzystencjalno-antropologiczny

|                                                                    |     |
|--------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>punkt widzenia</b>                                              | 207 |
| 1. Wprowadzenie                                                    | 207 |
| 2. Ferdynand Ebner – filozofia słowa a dogmat chrystologiczny      | 210 |
| 2.1. Logos Ewangelii według św. Jana                               | 213 |
| 2.2. Przebudzenie – Jezus Chrystus a życie duchowe człowieka       | 216 |
| 3. Józef Tischner – wgląd w wewnętrzne życia Trójcy Świętej        | 223 |
| 3.1. Od antysubstancjalizmu do dialogicznej koncepcji Osób Boskich | 225 |
| 3.2. Agatologia więzi człowieka z Bogiem                           | 226 |
| 3.3. Agatologia Trójjedynego Boga: wolność, dobro i miłość         | 229 |
| 4. Podsumowanie                                                    | 233 |

## **Dogmatyka i metafizyka. Założenia i implikacje teologii trynitarnej**

237

|                                         |     |
|-----------------------------------------|-----|
| 1. Aksjomat scholastyczny               | 240 |
| 2. Metafizyka Trójcy                    | 242 |
| 2.1. Richard Swinburne                  | 244 |
| 2.2. Brian Leftow                       | 246 |
| 2.3. Jeffrey Brower i Michael Rea       | 249 |
| 3. Ontologia trynitarzna                | 252 |
| 3.1. Klaus Hemmerle                     | 254 |
| 3.3. Piero Coda                         | 256 |
| 3.2. Giulio Maspero                     | 259 |
| 3.4. John Milbank                       | 261 |
| 4. Uwagi metodologiczne                 | 265 |
| 4.1. Ograniczenia metafizyki Trójcy     | 267 |
| 4.2. Ograniczenia ontologii trynitarnej | 270 |
| Zakończenie                             | 272 |

## **Metoda transcendentálna w teologii dogmatycznej**

277

|                                                 |     |
|-------------------------------------------------|-----|
| Narodziny tomizmu transcendentálnego            | 277 |
| Meandry transcendentálnej doktryny Boga         | 280 |
| Warunki możliwości Trójcy, wcielenia i łaski    | 286 |
| Duchowość ignacjańska a metoda transcendentálna | 292 |

## **Psychologia a teologia dogmatyczna**

297

|                 |     |
|-----------------|-----|
| 1. Wprowadzenie | 297 |
|-----------------|-----|

|                                                                 |     |
|-----------------------------------------------------------------|-----|
| 2. Kontekst historyczny                                         | 298 |
| 2.1. Dziedzictwo historii                                       | 301 |
| 3. Modele relacji                                               | 302 |
| 4. Psychologiczna teologia systematyczna                        | 303 |
| 4.1. Ujęcie protestanckie oparte na psychoanalizie freudowskiej | 304 |
| 4.2. Ujęcie katolickie oparte na psychologii analitycznej       | 305 |
| 5. Psychologiczne ujęcia dogmatów                               | 305 |
| 5.1. Spadkobiercy Freuda                                        | 306 |
| 5.2. Wpływ psychologii głębi                                    | 308 |
| 5.2.1. Jungowska koncepcja dogmatu                              | 308 |
| 5.3. Wpływ psychologii humanistycznej                           | 311 |
| 6. Psychobiografia                                              | 312 |
| 7. Psychologiczna krytyka biblijna                              | 313 |
| 7.1. Obszary badawcze                                           | 314 |
| 8. Dogmat i wiara: wnioski                                      | 317 |

## **Dogmat z perspektywy ewolucyjnej socjologii religii**

|                                                        |     |
|--------------------------------------------------------|-----|
| Socjologia wobec teologii                              | 323 |
| Socjologiczne podejścia do dogmatu                     | 323 |
| Czym jest religia z socjoewolucyjnego punktu widzenia? | 327 |
| Religia jako system organiczny                         | 328 |
| Czym jest dogmat?                                      | 330 |
| Rozwój strukturalny chrześcijaństwa a dogmaty          | 332 |
| Faza I. Budowanie granic                               | 332 |
| Faza II. Konsolidacja i selekcja eklezjastyczna        | 336 |
| Faza III. Domestyfikacja wspólnoty                     | 337 |
| Posoborowy kryzys a dogmaty                            | 339 |
| Podsumowanie                                           | 344 |

## **Sztuka a dogmat. Panoramiczny zarys problematyki**

|                            |     |
|----------------------------|-----|
| 1. Definicja sztuki        | 345 |
| 2. Wczesne chrześcijaństwo | 346 |
| 3. Na Wschodzie            | 347 |
| 4. Na Zachodzie            | 349 |
| 5. Kanon                   | 355 |

## **Hermeneutyka dogmatu w kontekście estetyki**

357

1. Co to jest estetyka? 357
2. Estetyka determinująca samorozumienie teologii 359
3. Wpływ estetyki na hermeneutykę dogmatu 361
4. Nierozwiązane problemy 369

## **Prawo i nauki prawne w służbie metodologicznej odnowy teologii dogmatycznej 373**

1. Dogmat w prawie i teologii 373
2. Dogmat, prawo i interpretacja 375
3. Dogmat, prawo i klasyfikacje 379
4. Dogmat, prawo i znaczenie słów 381
5. Dogmat i metody prawniczej interpretacji 383
6. Doświadczenie prawnicze i medytacja słowa 385
7. Dogmat wobec nowych wyzwań 390
8. Zwierciadło teologii dogmatycznej 394

## **Od Cantora do Balthasara, czyli słowo o roli paradoksu w naukach ścisłych i w dogmatyce 415**

### **Wstęp 415**

1. Zagadnienie paradoksu w nauce 416
  - 1.1. Paradoks w empirycznych naukach ścisłych 417
  - 1.2. Paradoks w abstrakcyjnych naukach ścisłych 419
  - 1.3. Paradoks w naukach teologicznych 422
2. Kryteria naukowości 425
  - 2.1. Klasyczne kryteria naukowości: przedmiot, metoda, cel 425
  - 2.2. Współczesna propozycja kryteriów naukowości:
   
prawda, paradoks, tajemnica 430

### **Zakończenie 435**

## **Teologia i film 437**

1. Film: audiowizualny apokryficzny *locus theologicus* 438
2. Teologia filmu: *status quaestionis* 440
3. Pola interakcji 446

## **Kochać Boga na sposób analityczny. O tym, co teologia dogmatyczna może zyskać w spotkaniu z filozofią analityczną 453**

|                                       |     |
|---------------------------------------|-----|
| Filozofia analityczna                 | 454 |
| Teologia analityczna                  | 456 |
| Zarzuty, obawy i sposoby ich odparcia | 459 |
| Analityczna teologia wcielenia        | 464 |
| Szerszy projekt                       | 472 |

## **D. Intra-dyscyplinarność teologii dogmatycznej**

### **Znaczenie liturgii dla teologii dogmatycznej 479**

1. Relacja teologii dogmatycznej i liturgii – zarysowanie kontekstu 480
2. Teologia liturgiczna – *status quaestionis* 485
  - 2.1. Relacja teologii i liturgii w pismach Achille’a M. Triakki 488
  - 2.2. Teologia liturgiczna w ujęciu Davida W. Fagerberga 491
3. Znaczenie liturgii dla teologii dogmatycznej 494
  - 3.1. Liturgia jako ontologiczny fundament całej teologii 494
  - 3.2. Sakramentologia uwzględniająca celebrację liturgiczną 495
  - 3.3. Adagium *lex orandi – lex credendi* i jego konsekwencje 496
  - 3.4. Dogmatyka liturgiczna 499
  - 3.5. Teologia w funkcji liturgii 500
  - 3.6. Metodologiczne studium dogmatyczne z uwzględnieniem liturgii 500
    - a) Co jest przedmiotem badań teologii dogmatycznej? 500
    - b) Liturgia i rozwój dogmatu 501
    - c) Dogmat kształtowany przez liturgię 502
    - d) Metodologia badań eucharystycznych w służbie teologii dogmatycznej 503
    - e) Dogmatyczna natura liturgii 503
4. Teologia dogmatyczna i liturgia – trudności 504

### **Teologia dogmatyczna a teologia moralna 507**

### **Problem tożsamości teologii fundamentalnej w relacji do dogmatyki 515**

1. Od apologii przez apologetykę ku teologii fundamentalnej 515
2. Tożsamość teologii fundamentalnej 522



3. Teologia fundamentalna w relacji do dogmatyki 527

4. Postulaty 533

**Separacja – tak, rozwój – nie.**

**Wyzwania i implikacje płynące z metodologicznego rozwoju nauk biblijnych i teologii systematycznej 537**

1. Narodziny teologii biblijnej: fundamentalna rola i porażka postulatu historycznego 539

2. Elementy socjoretoryki i ich możliwe wykorzystanie w teologii dogmatycznej 548

2.1. Analiza kompozycji wewnętrznej tekstu/dogmatu („inner texture”) 551

2.2. Analiza kompozycji interaktywnej, czyli związku tekstu/dogmatu z innymi wypowiedziami, elementami historii, życia społecznego i kultury („intertexture”) 552

2.3. Analiza kompozycji społecznej i kulturowej tekstu/dogmatu („social and cultural texture”) 552

2.4. Analiza kompozycji ideowej tekstu/dogmatu („ideological texture”) 555

2.5. Analiza kompozycji sakralnej tekstu/dogmatu („sacred texture”) 555

2.6. Korzyści płynące z zastosowania socjoretoryki 556

3. Trzy postulaty metodologiczne 559

3.1. Pismo Święte „duszą teologii” 559

3.2. Hermeneutyka wiary i specyfika teologii 562

3.3. Eklezjalny wymiar teologii 565

Podsumowanie 568

**Między spekulacją a praktyką.**

**Teologia pastoralna w perspektywie teologii dogmatycznej 571**

1. Dwie eklezjologie 572

2. *Obiectum formale* teologii pastoralnej 574

3. Dogmatyzacja teologii pastoralnej 576

4. (Nie)samodzielność teologii pastoralnej? 578

5. Praktyczność teologii 581

6. Zwrot ku doświadczeniu 582

- 7. Wartość kościelnej *praxis* 585
- 8. Pastoralna orientacja teologii dogmatycznej 587

#### **Teologia wobec ekumenizmu 591**

- 1. Teologia ekumeniczna jako odrębna dyscyplina naukowa 592
- 2. Ekumeniczny wymiar teologii 594
  - 2.1. Wskazania ogólne 595
  - 2.2. Wskazania szczegółowe 596
    - Zasada „hierarchii prawd” 597
    - Hermeneutyka biblijno-teologiczna 600
    - Owoce dialogów ekumenicznych 605

#### **Teologia komparatywna – przedmiot badań, specyfika i metoda 609**

- 1. Teologia komparatywna jako dyscyplina teologiczna 609
- 2. Przedstawiciele i nurty w teologii komparatywnej 613
  - 2.1. Konfesyjny nurt teologii komparatywnej 615
  - 2.2. Metakonfesyjny nurt teologii komparatywnej 618
- 3. Teologia komparatywna a teologia religii 620
  - 3.1. Ekskluzywizm i teologia komparatywna 621
  - 3.2. Inkluzywizm i teologia komparatywna 623
  - 3.3. Pluralizm i teologia komparatywna 629
- 4. Metoda i cel teologii komparatywnej oraz typy międzyreligijnego uczenia się 631
- 5. Teologia komparatywna a teologia dogmatyczna 638

#### **Teologia wyzwolenia jako nowy sposób uprawiania teologii 641**

- 1. Status teoretyczny teologii wyzwolenia 644
- 2. Metoda teologii wyzwolenia 651
- 3. Eklezjologia wyzwolenia jako przykład nowego sposobu rozumienia Kościoła i jego misji 654
- 4. Podsumowanie 659

#### **Metodologiczne perspektywy teologii dogmatycznej na przyszłość. Próba syntezy 663**

#### **Biogramy autorów 669**

#### **Indeks osób 679**

|                          |     |
|--------------------------|-----|
| Indeks pojęć (polski)    | 694 |
| Indeks pojęć (angielski) | 703 |